

EILER FERENC

Nemzetközi kisebbségi kongresszusok a két világháború között

Az új nemzetközi rend és a kisebbségek

Az első világháborút lezáró békeszerződések a dinasztikus, nemzetek feletti birodalmak helyén új kisállamok létrejöttét szentesítették Kelet-Közép-Európában. Bár a térségben a nemzetek feletti egységeket - legalábbis a hivatalos propaganda szerint- nemzetállamok váltották fel, a nemzetiségi kérdés továbbra sem került le a megoldandó politikai kérdések napirendjéről.¹

A szövetséges nagyhatalmak látva, hogy a határok stratégiai érdekeket szem előtt tartó és az új erőviszonyokat hosszú távon is rögzíteni akaró újrendezésével jelentős számú és nagyságú idegen etnikum került a térség csaknem valamennyi országába, az általuk kialakított, illetve szentesített új rend stabilitása érdekében a háborúból területi gyarapodással kikerülő kelet-közép-európai győztes államokkal kisebbségvédelmi szerződéseket írtak alá.² Az ezekben foglalt kisebbségvédelmi rendelkezéseket a legyőzöttekkel megkötött békeszerződésekbe is beépítették.³ Azonban már a szerződések aláírásának pillanatában nyilvánvaló volt az aláírásra kötelezettek elégedetlensége.

A háborúból vesztesen kikerülő országok a békeszerződések révén jelentős területi veszteségeket szenvedtek, s helyzetüket csak súlyosbította, hogy az etnikai elv figyelmen kívül hagyásával (kivételez Németország) végrehajtott területrendezés során saját nemzetük egy jelentős része is a szomszédos országokba került. A győztes kisállamok pedig az állam szuverenitásán alapuló európai politikai rendben a rájuk kényszerített kisebbségi szerződéseket szuverenitásuk csorbításaként értékelték, s igyekeztek annak rendelkezéseit minden lehetséges módon megkerülni.⁴

A világháború után, a húszas évek első felében az európai kisebbségek a politikai, gazdasági, kulturális pozícióik meggyengítésére irányuló hátrányos állami megkülönböztetés ellenére is fokozatosan kiépítették politikai és kulturális szervezeteiket. pártokat alapítottak, kulturális intézményeket, sajtóorgánumokat, sőt a legerősebbek még saját hitelintézeteket is működtettek.⁵ A számszerűleg is legerősebb európai nemzeti kisebbségi csoport, a német pedig 1922-ben létrehozta az *Európai Német Népcsoportok Szövetségét*,⁶ amely már legális, államok feletti kisebbségi szervezet volt.

A kisebbségek törekvéseinek új lendületet adott, mikor az észti parlament 1925. február 12-én elfogadta a *nemzeti kisebbségek önkormányzatáról*⁷ szóló törvényt. A törvény adta lehetőséget kihasználva először a németek, aztán pedig a zsidók valósították meg személyi elven alapuló nemzetiségi kulturális autonómiájukat. A kisebbségi önkormányzat kulturális kérdésekben rendeletalkotási jogot kapott. A nemzeti kataszterben⁸ nyilvántartottakra adót vethetett ki, a kulturális élet legkülönbözőbb faktorait ellenőrizhette és irányíthatta. Az állam a kisebbségi önkormányzat intézkedései felett csak felügyeleti joggal rendelkezett. Az olyan rendelkezéseket, amelyek valamilyen törvénybe ütköztek, csak a közigazgatási bíróság semmisíthette meg. De a rendelkezések tartalmán sem a bíróság, sem a felügyeleti szerv nem változtathatott, még célszerűségüket sem állt módjában megkérdőjelezni.

Ewald Ammende tervezete

Még ugyanennek az évnek a nyarán az észtiországi német kisebbségi politikus és hírlapíró, dr. Ewald Ammende,⁹ aki személyesen is részt vett a törvény előkészítésében, az Európai Német Népcsoportok Szövetségének alapításában és szervezésében szerzett tapasztalataira építve, az észti kulturális autonómiatörvény által kiváltott lelkesedést s a nemzetközi politikai életben érzékelhető enyhülést kihasználva olyan kongresszus

összehívását kezdeményezte, amelyen a kontinens szinte valamennyi nemzetisége képviseltetné magát. Hogy elképzeléseit formába öntse, kidolgozott egy tervezetet, melynek *Az európai nemzeti kisebbségek képviselői számára rendezendő konferencia szükségességének indokai, irányelvei és programja*¹⁰ címet adta.

Az Ammende által felvázolt terv a kisebbségi összefogás fő céljaként a kisebbségi jogok általános elfogadtatását, a kulturális autonómia kiharcolását (nem kizárva még a Népszövetség által esetlegesen kimondott határrevízió lehetőségét sem), a Népszövetség kisebbségvédelmi eljárásrendjének reformját, a fenti célok megvalósításához elengedhetetlenül szükséges széles körű kisebbségi együttműködés kialakítását s elmélyítését jelölte meg.

Általánosságban véve elmondható, hogy Ammende, aki Kelet-Közép-Európában lehetetlennek tartotta a teljesen igazságos határok megvonását, tervezetében a nemzetiségi probléma megoldását állami síkon a kisebbségek és a többségi nép közti megértés és bizalom megteremtésével, nemzetközi síkon pedig a Népszövetség kisebbségvédelmi tevékenységének reformjával tartotta elérhetőnek.

Tervezetének sarkpontja a konferencia és a Népszövetség egymáshoz való viszonyának tisztázása volt. Ammende a kongresszus mozgásterét eleve meghatározta, mikor a Népszövetséget nemcsak a legfőbb nemzetközi politikai fórumnak, hanem a kisebbségi kérdés legfontosabb nemzetközi tekintélyének is elismerte. (Ezzel egyszerre legalizálta a kisebbségek államok feletti együttműködését.) Ammende, aki a konferenciák szervezése terén már rendelkezett némi tapasztalattal, világosan látta, hogy a kongresszusnak nemcsak nemzetközi fenntartásokkal kell megbirkóznia,¹¹ hanem fenyegető belső ellentétekkel is. Ezért, hogy az egyes kisebbségi csoportok eltérő hosszú távú céljaiban rejlő különbségek ne robbanthassák szét a kongresszust, igyekezett az együttműködők között a legszélesebb platformot megteremteni: a német kisebbségi csoportok többsége¹² által is szorgalmazott kulturális autonómia mellett lehetségesnek tartotta a határok felülvizsgálatának követelését is, de csak azzal a megkötéssel, hogy az ezt kívánó csoportok az erőszak minden formáját elítélve a Népszövetség alapszabályának 19. paragrafusában foglalt álláspontra¹³ helyezkedjenek. Ez a feltétel biztosította a nemzetközi politikai élet porondján való megjelenés lehetőségét.

Alapvető problémaként jelentkezett a kongresszus legitimitásának kérdése is. Ennek biztosítása érdekében Ammende azt javasolta, hogy csak a kisebbségek jól ellenőrizhető nagyobb politikai és társadalmi szervezetei delegálhassanak küldötteket a kongresszusra. Azok a kisebbségek, amelyek ilyennel nem rendelkeznek, ne képviseltethessék magukat a konferencián.

Az alapkérdések mellett olyan, közvetlenül a megvalósítással összefüggő gyakorlati kérdések is tisztázásra vártak, mint a konferencia helye, időpontja, hivatalos nyelve,¹⁴ finanszírozása,¹⁵ a meghívandó kisebbségi csoportok köre s a közvéleményt informáló újságírókkal való kapcsolattartás módja. A tervezetben Ammende ezekre a kérdésekre is jól átgondolt érvekkel alátámasztott javaslatokkal állt a nemzeti kisebbségi csoportok vezetői elé.

Az Európai Nemzetiségi Kongresszus

A szétküldött tervezet felkeltette a kisebbségi politikusok érdeklődését, ezért Ammende Szüllő Géának,¹⁶ a csehszlovákiai Magyar Népszövetségi Liga elnökének, Paul Schiemannnak,¹⁷ a lettországi németek és Josip Wilfannak,¹⁸ az olaszországi szlovének és horvátok parlamenti képviselőjének bevonásával hozzálátott az első kongresszus megszervezéséhez.

A jól előkészített, 1925. október 15-16-án Genfben megtartott első kongresszuson 28 kisebbségi csoport¹⁹ 50 delegálttal képviseltette magát. A küldöttek 12 államból érkeztek, és

12 nemzetiséget képviseltek. A kongresszus vonzerejét (s egyben a kisebbségi kérdés súlyosságát is) jól tükrözi, hogy 1933-ban már 14 államból 44 kisebbségi csoport²⁰ jött össze Bernben, 18 nemzetiség képviselőjében.

Legitimitás és mozgástér

A kongresszus legitimitását az Ammende tervezetében körvonalazott módon biztosította: csak a szervezett, saját nemzeti kultúrája ápolása iránt elkötelezett nemzetiségek delegálhattak képviselőket a kongresszusra.

Ugyanakkor szigorúan behatárolták azok körét is, akik kisebbségi csoportot képviselhetek. Alapvető feltétel volt, hogy az illetőnek az adott országban kellett élnie, tehát nem volt elég a napi aktuális problémák ismerete, hanem szavaiért a felelősséget adott esetben odahaza is vállalnia kellett.²¹

A kongresszus létét veszélyeztető külső és belső konfliktusok megelőzése érdekében a kongresszus működése mindvégig két alapelven nyugodott: az államhatárok megváltoztatásának kérdése nem kerülhetett szóba, valamint konkrét országok kisebbségi politikájának bírálatára nem kerülhetett sor.²²

Az előbbi a kongresszusnak az első világháború után kialakult nemzetközi rendben való nyugodt működését volt hivatott biztosítani, míg az utóbbi a kisebbségek összeütközésének akarta elejét venni. Erre az utóbbi, csak elméleti, minden kisebbségre egyaránt vonatkozó kérdések tárgyalását engedélyező határozatra kétségkívül szükség volt az egység megőrzése érdekében, de 1929-re mégis a hatékony működés gátjává vált. Ezért, bár az egyes országok kisebbségpolitikáját továbbra sem lehetett konkrét bírálat tárgyává tenni, a magyar csoport nyomására²³ a kongresszusnak el kellett mozdulnia a steril elméleti alapállásról. Ennek a változásnak köszönhető az egyes kisebbségek helyzetét szépiítés nélkül bemutató *Die Nationalitäten in den Staaten Europas*²⁴ című gyűjteményes munka 1931-es, nagy feltűnést keltő megjelenése, valamint a petíciókkal foglalkozó, Juan Estelrich²⁵ vezette állandó bizottság 1932-es megalakulása is.

Szervezeti keretek

A kongresszus a kisebbségi csoportok évenkénti anyagi hozzájárulásából fokozatosan kiépítette szervezeti kereteit. Az évenkénti ülések között a nagy kisebbségi csoportok képviselőiből álló *Nemzetiségi Kongresszus Választmánya* (mely azonos volt a kongresszus elnökségével) gondoskodott a határozatok végrehajtásáról és a következő kongresszus előkészítéséről. A választmány által évente egyszer összehívott tanács feladata volt a választmány összeállította napirend felülvizsgálása s a végső döntés a jelentkező kisebbségi csoportok felvételének elfogadása ügyében. A választmány mellett működő, Ammende által vezetett főtitkári hivatal feladatai közé tartozott a kisebbségi csoportokkal és a nemzetközi szervezetekkel való kapcsolattartás, a kongresszus bulletinjének²⁶ kiadása, a sajtó s ezáltal a közvélemény információval való ellátása s általában véve a konkrét szervezési feladatok elvégzése. Emellett 1932-ben megalakult egy állandó bizottság is Estelrich vezetésével, mely a kisebbségeknek a Népszövetséghez benyújtott petícióival kapcsolatos ügyekkel foglalkozott. A főtitkári hivatal számadásainak ellenőrzésére és a következő évi költségvetés előterjesztésére pedig minden évben pénzügyi bizottság alakult.

Főbb kérdések

Mivel a kongresszus a kisebbségek helyzetének jobbítását a Népszövetség szerepének továbbfejlesztésében, az államok és a kisebbségek közti viszony javításában s a kisebbségek

érdekérvényesítést megkönnyítő önszerveződésében, valamint nemzetközi együttműködésében látta, így ülésein és határozataiban is főleg ezekre a főbb témákra koncentrált.

*A Népszövetséggaranciaeljárása*²⁷ A kisebbségi jogok esetleges megsértése esetén a Népszövetség Tanácsa mint első illetékes fórum - mely sajátos módon egyben az egyetlen fellebbviteli fórum szerepét is betöltötte -, illetve először a tanácson belül kialakított Hármas (esetenként ötös) Bizottság²⁸ foglalkozott az adott ügygel. Ahhoz azonban, hogy a panasz egyáltalán a bizottság elé kerüljön, az kellett, hogy maguk a kisebbségek, illetve a tanácsban nem képviselt népszövetségi tagok jogsérelmet bejelentő petícióit - melyeknek előzetesen át kellett haladnia a titkárság kisebbségi osztályának szűrőjén - valamelyik tanácstag támogassa. A kisebbségek petícióit tehát önmagukban informális jellegűnek tekintették.

A Hármas Bizottság tanácsnak tett javaslatai nem kerültek nyilvánosságra, s a bizottság a kisebbségek szerint az esetek nagy részében nem is tett meg mindent a pontos információk beszerzése érdekében, legtöbbször megelégedett a petíciókból és az érintett kormányok arra adott válaszaiból származó információkkal, valamint a kérvényezők tényleges helyzetét csak hiányosan ismerő kisebbségi osztály²⁹ jelentéseivel.

Ráadásul a bizottság határozott döntések helyett a felek közti kompromisszumkötést szorgalmazta. Amennyiben mégis megindult a jogi eljárás, akkor is volt lehetőség a vita megegyezéssel lezárására, amivel a felek legtöbb esetben éltek is. Abban a hét esetben, amikor ez nem sikerült, a további eljárásba bevonták az Állandó Nemzetközi Bíróságot³⁰ Azonban ekkor sem döntést, hanem csupán jogi állásfoglalást kértek tőle.

A kisebbségi kérdésekkel is rendszeresen foglalkozó nemzetközi szervezetek, mint az Interparlamentáris Unió,³¹ a Népszövetségi Ligák Világszövetsége,³² a Nemzetközi Jogi Társaság³³ és a Nemzetközi Jogi Intézet,³⁴ a kongresszushoz hasonlóan többször is felhívták a tanács figyelmét arra a döntések hitelessége szempontjából elengedhetetlennek tartott reformra, hogy a kisebbségi ügyek tárgyalásába jobban vonják be a hágai Állandó Nemzetközi Bíróságot, mivel az - természeténél fogva - döntéseiben csak a jogi helyzetet venné alapul, s ítéletei is precedens értékűek lehetnének.

Az államok és a kisebbségvédelem. A szervezet alapvető fontosságú feladatának tekintette a kisebbségvédelem általánossá, tételét. Míg ugyanis a nagyhatalmak Kelet-Közép-Európa államait rákényszerítették a kisebbségvédelmi szerződések aláírására, addig ők maguk saját kisebbségeiknek nem garantálták ugyanezeket a jogokat, s ezzel a kisebbségek védelmének ügyét a mindenkorai politikai erőviszonyok függvényévé alacsonyították. Ez amellett, hogy a szerződésekkel nem védett kisebbségekre nézve igazságtalan volt - kikezdhetővé tette a már megkötött kisebbségvédelmi szerződések gondolatát, amivel a győztes kisállamok éltek is.

A szervezett kisebbségek sokrétű elvárásokat fogalmaztak meg államuk számára. A kisebbségi kongresszus az államokon egyfelől a teljes állampolgári jogegyenlőséget, másfelől a kisebbségnek mint közösségnek a tiszteletben tartását kérte számon. Az állampolgári jogegyenlőség kérdéskörén belül a kongresszus a hátrányos megkülönböztetés elkerülése miatt szükségesnek tartotta külön határozatokban foglalkozni az állampolgársághoz való jog, a választójogi és a gazdasági egyenlőség kérdésével. A kisebbségek mint közösségek nemzetiségi kulturális autonómiát, zárt településterület esetén a területi önkormányzat engedélyezését, a mesterséges kerületi beosztásoktól való tartózkodást, az anyanemzettel való kapcsolattartás lehetőségét, a nyelvkérdés megnyugtató rendezését, iskoláik és kulturális szervezeteik szabad működését, saját helységneveik szabad használatát követelték.

A kisebbségek önszerveződése és nemzetközi együttműködése. A kongresszus résztvevői többször is hangsúlyozták a nemzeti kisebbségek államon belüli és államok feletti együttműködésének szükségességét, melyet elengedhetetlennek tartottak a kisebbségi követelések területén való eredményes fellépéshez.

A különböző nemzetiségek államon belüli együttműködése elsősorban a helyi politikai érdekérvényesítés hatásos eszközeként került szóba, de a jó helyi együttműködést mint a közös nemzetközi fellépés egyik elengedhetetlen előfeltételét is szorgalmazták.

A kongresszus külön határozatokban is foglalkozott az európai népek népközösségeinek megszervezésével. Úgy vélte, hogy „a nemzetiségi elv, melynek határkiigazítással és államok életre hívásával sohasem lehet teljesen megfelelni, a népcsoportok megszervezésével - legalább a kulturális kapcsolatokban - megvalósítható”.³⁵ A megalakuló, az összetartozás tudatát erősítő szervezeteknek a kongresszus kulturális feladatokat szánt.

Mindezek után nem meglepő, hogy a szervezet külön határozatban üdvözölte s követendő példaként állította a többi nemzetiség elé a Lengyelek Világszövetségének³⁶ a megalakulását, amelyben a népközösségi elv gyakorlati megvalósulását látta.

A kongresszus határozatainak szerkezeti fejlődése

A kongresszus tevékenységét határozatainak tükrében alapvetően három szakaszra bonthatjuk. Az 1929-ig tartó első szakaszban a kongresszus tisztázta a kisebbségi léttel kapcsolatban felmerülő csaknem összes elméleti kérdést. Tisztázta a Népszövetséghez való viszonyát, a vele szemben támasztott elvárásait, a kulturális autonómia koncepciójában meghatározta a szervezet hosszú távú, stratégiai célját, s meghirdette a különböző nemzetiségű kisebbségek nemzetek feletti s az azonos nemzetiségű csoportok államok feletti együttműködésének szükségességét. Állást foglalt a kisebbségek életét megnehezítő hátrányos állami megkülönböztetésekkel szemben, miközben hangsúlyozta a kisebbségi és többségi népek államon belüli együttműködésének fontosságát.

Az 1936-tal záruló második szakasz a kongresszus egyre fokozódó marginalizálódásának idejére esett. Ebben az időszakban mind szemetűnőbb a kongresszusnak az a törekvése, hogy a nemzetközi politikai életben történő fontos eseményekre határozataival is reagáljon. Így például külön határozatokat szentelt az európai egységtörekvéseknek,³⁷ az orosz éhínségnek,³⁸ a Szovjetunió Népszövetségbe való felvételének,³⁹ a Népszövetség tervezett reformjának⁴⁰ s a leszerelési konferenciának.⁴¹ Ezekben az években feltűnően nagy hangsúlyt kapott a népközösségek megszervezésének feladata s a nemzetiségtudományi kutatások szükségességének szorgalmazása is. A kisebbségek helyzetének s a nemzetközi szervezetek (Népszövetség, Állandó Nemzetközi Bíróság) működésének figyelemmel kísérése mellett erre az időszakra valójában már csak egyetlen elméleti kérdés, az egyházak szerepének tisztázása maradt. Az utolsó két évben a kongresszus erejéből csak általános helyzetértékelésre s az európai kormányokhoz címzett kétségbeesett, sürgető felhívásokra futotta.

Kulturális autonómia és asszimiláció konfliktusforrások

A kongresszus alapítóit az a cél vezette, hogy olyan egységes szervezetet hozzanak létre, melyben Európa valamennyi szervezett nemzeti kisebbségi csoportja képviselteti magát. Olyan, az egyes kisebbségek teljes egyenlőségén alapuló, a különböző háttérből adódó eltéréseket elfogadó fórumot akartak teremteni, amely alkalmas az alapkérdésekben egységes stratégia kidolgozására és képviselésére. Bár a kongresszuson Európa kisebbségeinek valóban jelentős része képviseltette magát, a teljes reprezentáció, illetve a résztvevők közti teljes egység megteremtése illúzióknak bizonyult. A kongresszus delegátusainak egyik csoportja a kulturális autonómia távlati céllá minősítése miatt került szembe a kongresszus hivatalos állásfoglalásával.

A kulturális autonómia gondolatát két oldalról támadták. A lengyelországi litván, ukrán és fehérorosz kisebbségi vezetőket nem elégítette ki a kulturális autonómia általuk

mérsékeltnek tartott gondolata, mivel nagy létszámú, zárt tömbben élő kisebbségként igényt tartottak önrendelkezési joguk elismerésére. Ezért az első három kongresszuson csak megfigyelőként vettek részt. (Az ukránok és fehéroroszkok 1928-ban, a litvánok 1929-ben követeléseik változatlan fenntartása mellett beléptek a szervezet rendes tagjai közé.)

A németországi kisebbségek egészen más alapállásból bírálták a koncepciót: nem tartották elfogadhatónak, hogy a kongresszus stratégiai célkitűzéseinek fókuszában egy olyan elképzelés álljon, amelynek megvalósítása és fenntartása az úgynevezett „gyenge” kisebbségeket erejüket meghaladó kiadásokra kényszeríti.⁴² A szembenállás háttérben azonban egy, a kongresszus működésére vonatkozó elégedetlenség is meghúzódott. A *Németországi Kisebbségek Szövetségében* egyesült lengyel, dán és szorb kisebbség ugyanis nyomasztónak érezte a német kisebbség számarányát is meghaladó befolyását, s úgy érezte, hogy a német kisebbségek pángermán célok miatt hozták létre magát a kongresszust is. A kongresszussal való 1928-as szakításhoz az ürügyet a frízek felvétele körül fellángolt vita s a kongresszus hivatalos elutasító álláspontja szolgáltatta.⁴³

Míg a németországi kisebbségek 1928-as kiválása a kongresszus működését nem befolyásolta lényegesen, addig a zsidó csoportok 1933-tól datálható egységes távolmaradása alapjaiban rázta meg az addig féltve őrzött egységet. A kongresszus létszámát, szervezettségét s ebből adódóan befolyását tekintve két legerősebb nemzetisége kezdettől fogva a német és a zsidó volt. E két meghatározó kisebbség szakításhoz vezető összeütközését az váltotta ki, hogy az 1933-as kongresszus előkészítő ülésén Leo Motzkin,⁴⁴ a választmány zsidó nemzetiségű tagja a kongresszus napirendjére akarta tüzetni a németországi új helyzetet, azért, hogy a szervezett kisebbségek fóruma közös nyilatkozatban ítélje el a németországi zsidókat sújtó antiszemita megnyilvánulásokat és cselekményeket. A választmány az alapszabályra hivatkozva elutasította a német államot konkrét bírálat tárgyává tevő javaslat napirendre tűzését. A szakítást az asszimilációról és disszimilációról Hans Otto Rothnak,⁴⁵ a német kisebbségi csoportok nevében felolvasott - előzőleg senkivel sem egyeztetett - deklarációja tette véglegessé. A kongresszust teljesen megosztotta az a kijelentés, mely szerint „A német csoportok mindig szembefordultak az asszimilációval... Más jellegű, különösen más fajú emberek kikülönítését egy nép kultúrájából, amint ezt a legutóbbi időkben megfigyelhettük, mi alapvetően jogosnak tartjuk.”⁴⁶

Annak ellenére, hogy a magyar, ukrán, észtországi orosz és lengyel, valamint a lengyelországi litván csoport vezetői a disszimilációról beterjesztett határozati javaslatot csak az általuk kiadott és jegyzőkönyvezett deklarációval együtt voltak hajlandók elfogadni („Az egyes országokban manapság észrevehető antiszemita rendszabályok hullámát az általános emberi jogok megsértésének és kongresszusunk eszméivel szemben állónak tartjuk”),⁴⁷ a zsidó kisebbségek képviselői végérvényesen elhagyták a kongresszust, s ezzel az irányítás egyre inkább a nyomasztó túlsúlyba került német csoportok kezében összpontosult.

A kongresszus jelentősége

A kongresszus 14 éves története 1938-ban véget ért. Nem volt sikertörténet, de nem a küldöttek elszántságán, elméleti felkészültségén és politikai tapasztalatán múlt, hogy nem tudott maradandó, a kisebbségek helyzetében alapvető változást hozó eredményeket felmutatni.

Az óriási területi változásokat szentesítő, első világháborút lezáró békeszerződések új konfliktusok forrásaivá váltak. Az érintett államok legfőbb politikai célkitűzései az új helyzet véglegesítésére, vagy éppen ellenkezőleg, revíziójára irányultak. Amikor pedig a nyugodt, kiszámíthatónak mondható stresemanni külpolitikát felváltotta Hitler jogos sérelmeket hangoztató - még a nyugati politikusok jelentős részét is félrevezető -, valójában azonban a

kisebbségi kérdést csak eszközként felhasználó agresszív külpolitikája, Európa feltartóztathatatlanul sodródott az újabb világégés felé.

Ebben a helyzetben a kisebbségek inkább állandó feszültségforrásnak, mintsem összekötő kapocsnak számítottak az államközi kapcsolatokban. Még az állami szuverenitás bizonyos fokú korlátozására építő Népszövetség is inkább a felek közti közvetítésre törekedett a kisebbségi kérdésben, mintsem hogy vállalta volna a döntőbírói szerepkörrel járó politikai kockázatot.

Ahogy a Népszövetség az egyes kisebbségeket nem tekintette partnereknek, úgy a kongresszust sem ismerte el hivatalosan az európai nemzetiségek érdekeit képviselő legfőbb nemzetközi szervezetnek, bár a titkárságkisebbségi osztályának vezetője a kongresszus ülésén többször személyesen is megjelent.

A valóban felkészült kisebbségpolitikus-gárda és a szépszájú európai hírű, a kongresszus elméleti háttérét biztosító szakember mindent elkövetett, hogy a kongresszus súlyát növelje, s azt a kisebbségi problémák terén valamiféle megkerülhetetlen fórummá fejlessze, de ez a törekvés nem járt sikerrel. A harmincas évek elejétől egyre nyilvánvalóbb a szervezet marginalizálódása, amit a nemzetközi politikai események mellett csak siettetett a belső egység 1933-as megbomlása is. 1933 után a kulturális autonómia megvalósítását célul kitűző eredeti vezetőség összetételében is jelentős változások következtek be. Ammende 1936-os kínai magánútja során elhunyt,⁴⁸ s a nemzetiszocialista eszmének a képviselők körében való megjelenésével, megerősödésével egyet nem értve többen távol maradtak a kongresszustól.⁴⁹ 1937-38-ra a kongresszus tevékenységében végleg a radikális német nemzetiszocialista irányultságú képviselők váltak hangadóvá.

A kongresszus valódi jelentőségét a hatalmas elméleti munka mellett elsősorban a különböző nemzeti kisebbségi csoportok közti kapcsolatfelvétel és együttműködés lehetőségének megteremtése s a nemzetközi közvélemény figyelmének felkeltése és ébren tartása a téma iránt jelentette.

JEGYZETEK

- 1 A kisebbségek arányával, területi megoszlásával részletesen foglalkoznak a következő munkák: Vitéz Nagy Iván: Európa kisebbségei. Nemzetiségstatisztikai vázlat. Lugos, *Magyar Kisebbség* 1929.; Wilhelm Winkler: *Statistisches Handbuch der europäischen Nationalitäten*. Wien 1931.; Galántai József: *Trianon és a kisebbségvédelem*. Budapest, Maecenas 1989. 24-33.; Pándi Lajos: *Köztes-Európa. Térképgyűjtemény*. Budapest, Osiris-Századvég 1995.
- 2 A Népszövetség Közgyűlésének javaslatára a Népszövetségbe való felvétel előfeltételeként Albánia, Észtország, Lettország és Litvánia a Népszövetség Tanácsa előtt a kisebbségi szerződésekben megállapított általános elveknek megfelelő deklarációt tett, s annak rendelkezéseit a Népszövetség garanciája alá helyezte. Balogh Arthur: *A kisebbségek nemzetközi védelme*. Berlin, Ludwig Vögelin Verlag Magyar Osztály 1928. 49-50.
- 3 A Szövetséges és Társult Főhatalmak és Ausztria közt Saint-Germain-en-Laye-ben megkötött békeszerződés 62-69. cikke, a Bulgáriával Neuilly-sur-Seine-ben megkötött békeszerződés 49-57. cikke, a Magyarországgal Trianonban megkötött békeszerződés 54-60. cikke, s a Törökországgal Lausanne-ban megkötött békeszerződés 37-43. cikke tartalmazza a kisebbségvédelmi rendelkezéseket.
- 4 Erről a tendenciáról átfogó képet ad: Ewald Ammende (Red.): *Die Nationalitäten in den Staaten Europas. Sammlung von Lageberichten*. Wien, Wilhelm-Braumüller-Verlag 1931.
- 5 A kisebbségek önszerveződésével is foglalkoznak az Ammende szerkesztésében megjelent helyzetjelentések. A kisebbségek sajtóorgánumairól lásd Az európai nemzetkisebbségek sajtója. *Magyar Kisebbség* 6. 20. 742-746.
- 6 Európai Német Népcsoportok Szövetsége (*Verband der deutschen Volksgruppen in Europa*): 1922-ben az erdélyi szász Rudolf Brandsch és az észtországi német Ewald Ammende kezdeményezésére Bécsben megalakult, kezdetben az *Anschluss der deutschen Minderheiten in Europa* nevet viselő kisebbségi szervezet, mely a német kisebbségek politikájának egymással és Németországgal való összehangolására alakult.
- 7 A törvény szövege a vonatkozó kormányrendeletekkel a *Társadalmi Szemle* 1991. 5. számában jelent meg, a 44-54. oldalon. Az észt kulturális autonómiáról részletesen lásd Csekey István: A kisebbségi kultúraautonómia Észtországban. *Budapesti Szemle* 1928. január. 208. köt.

- 8 A nemzeti kataszter kérdése még Ausztriában merült fel a századfordulón a szociáldemokrata Karl Renner személyautonómia-tervezetével kapcsolatban. Meg is valósult a németek és a csehek közt 1905-ben létrejött ún. „morva kiegyezésben”, mely elrendelte egy nemzetiségi választási kataszter felállítását. Az észt kulturális autonómia szerint a közjogi jogosítványokkal is rendelkező kisebbségi önkormányzat egy nemzeti jegyzéket vezetett, amelybe a bekerülés a nagykorú személy szabad akaratán vagy kiskorúak esetén a szülők megegyezésén, ennek hiányában az apa nemzetiségén múlt. A nemzeti jegyzékből való kilépés joga mindenki számára nyitott maradt. A nemzeti kataszter kérdéséről lásd Egyed István: *A kisebbségi kérdés*. Budapest, Dunántúli Könyvkiadó és Nyomda Részvénytársaság 1930. 22-24.
- 9 Ammende, Ewald (1893-1936). Észtországi német nemzetiségi politikus, hírlapíró. 1922-ben az Európai Német Népcsoportok Szövetségének alapító tagja. Részt vett az észt kormányral folytatott, a kulturális autonómiát előkészítő tárgyalásokon. Az Európai Nemzetiségi Kongresszus alapítója, s haláláig főtitkára. Eszménye a kisebbség és az állam közti szerződéses kisebbségvédelem volt.
- 10 Ewald Ammende: *Gründe, Richtlinien und Programm für eine Tagung der Vertreter aller Nationalen Minderheiten in Europa*. In: Nemzetek Szövetségének Archivuma, Minority Questions 1923-1927. Registry-No.: 41/44950/30181. Lásd e cikk Függelékét.
- 11 A kongresszust megalakulásakor, 1925-ben sokan az első világháborúból vesztesen kikerülő népek (elsősorban a németek) revansra törő szervezetének tartották. Ammende ezt előre látva rendkívül fontosnak tartotta, hogy a kongresszust a nagy nemzeti kisebbségi csoportok megbízottai közösen hívják össze, valamint hogy azon a kisebbségi csoportok minél nagyobb számban képviseltessék magukat.
- 12 A csehországi németiség radikális frakciója a Német Birodalomhoz való csatlakozást tűzte ki célul az Európai Német Népcsoportok Szövetségének 1925. március 27-28.-án Prágában megtartott kelet- és délkelet-európai kisebbségi értekezletén: Bellér Béla: Az Európai Nemzetiségi Kongresszusok és Magyarország a kisebbségvédelem rendszerében (1925-1929). *Századok* 1981. 5. 1008.
- 13 A 19. paragrafus szövege: „A közgyűlés időnként felhívhatja a Szövetség tagjait az alkalmazhatatlanná vált szerződéseknek és olyan nemzetközi állapotoknak újabb megvizsgálására, amelyeknek fennmaradása a világbékét veszélyezteti.” In: Nagy Elek: *Magyarország és a Népszövetség*. Budapest, Franklin 1925. 112.
- 14 Már az első konferencián megegyeztek a képviselők a francia és a német nyelvben. A gyakorlatban azonban főleg a németet használták, mert ezt a nyelvet a legtöbb delegált beszélte. Erwin Kelmés: *Der europäische Nationalitätenkongress (1925-1938)*. Köln 1958. 54. (Disszertáció.)
- 15 A második kongresszus után a megállapított hozzájárulás összege 3000, a harmadik kongresszus után 4000, a negyedik kongresszus után pedig 5000 frank lett. A magyar csoportok hozzájárulását a külügyminisztérium fizette. Bellér Béla: i. m. 1018 és 1032.
- 16 Szüllő Géza (1873-1957). Felvidéki magyar kisebbségi politikus. A húszas évek elején megalapította a Magyar Keresztényszocialista Pártot. 1925-ben mint az Egyesült Felvidéki Magyar Párt elnökét parlamenti képviselővé választották. A csehszlovákiai Magyar Népszövetségi Liga elnöke. Az Európai Nemzetiségek Kongresszusának alelnöke. A Felvidék visszacsatolása után a felsőház örökös tagja, titkos tanácsos.
- 17 Schiemann, Paul (1876-1944). Lettországi német kisebbségi politikus, főszerkesztő. 1920-1933 között a lett parlament német frakciójának vezetője. A balti német pártok választmányának elnöke. Az Európai Német Népcsoportok Szövetségének alapító, 1925-1933 között elnökségi tagja, az Európai Nemzetiségi Kongresszus alelnöke. Schiemann számított a kongresszus „agyának”. A Bécsben megjelenő *Nation und Staat* társkiadója. 1932-ben Bécsbe költözött. Betegsége és a nemzetiszocializmus előretörése miatt 1933-ban lemondott a kisebbségi szervezetekben betöltött tisztségeiről. Az Anschluß után Bécsből Rigába menekült. Az áttelepülést elutasította. A szovjet csapatok bevonulásakor halt meg.
- 18 Wilfan, Josip (1878-1955). Olaszországi szlovén kisebbségi politikus, jogász. 1925-től 1938-ig az Európai Nemzetiségi Kongresszus elnöke. A második világháború után a jugoszláv küldöttség tagjaként részt vesz a párizsi békekonferencián.
- 19 Magyarok Csehszlovákiából (2), Romániából (2), a Szerb-Horvát-Szlovén Királyságból (1); ukránok Lengyelországból (3); szlovének és horvátok Olaszországból (1); szlovének Ausztriából (1); lengyelek Németországból (3), Csehszlovákiából (1), Lettországból (1), Litvániából (1); fehéroroszk Lengyelországból (1); szorbok Németországból (3); ruszinok Csehszlovákiából (1); zsidók Lettországból (2), Litvániából (1), Lengyelországból (5), Csehszlovákiából (1); németek Csehszlovákiából (1), Lengyelországból (2), Romániából (1), Magyarországról (1), Jugoszláviából (4), Dániából (1), Olaszországból (3), Lettországból (1), Észtországból (2); dánok Németországból (3); litvánok Lengyelországból (1).
- 20 A későbbiekben még a következő csoportok kapcsolódtak be a kongresszus munkájába: 1926-ban a litvániai németek, a lengyelországi oroszok, a romániai lengyelek, a bulgáriai zsidók, az ausztriai horvátok és „csehszlovákok”, a spanyolországi katalánok; 1927-ben a romániai ukránok és az észtországi és romániai zsidók; 1928-ban a romániai bolgárok és a lengyelországi ukránok és fehéroroszk; 1929-ben a lengyelországi litvánok, a romániai oroszok és a jugoszláviai bolgárok; 1930-ban a németországi litvánok, a

- jugoszláviai románok és a spanyolországi baszkok; 1931-ben a dodekanészoszi görögök és a magyarországi szlovákok; 1932-ben a lettországi és litvániai oroszok; 1933-ban a spanyolországi gallegók.
- 21 Kivételes esetekben engedélyezték az emigráns politikusok részvételét is. Erről lásd a IV. kongresszuson elfogadott alapszabályzat 3. pontját.
 - 22 A kongresszus történetének talán egyik legnagyobb botránya is ezzel kapcsolatban robbant ki. Az 1932-es kongresszuson Esterházy János gróf felszólalásában rendkívül keményen bírálta Csehszlovákia kisebbségpolitikáját. Mivel Wilfan elnök többszöri felszólítás ellenére sem tudta ettől a szándékától eltéríteni, felfüggesztette az ülést. A vita azonban annyira megviselte Wilfant, hogy szívgörcsöt kapott, s elnöki teendőit ezután már nem tudta ellátni. A párbeszédet lásd: Der VIII. Europäische Nationalitätenkongress. *Nation und Staat* 1932. 776-777.
 - 23 „A magyar csoportok képviselői között mindjobban az a felfogás érvényesült, hogy a kongresszusok már kimerítették elméleti megállapításaikkal első feladatukat, és most már arra kellene törekedniük, hogy az egyes kisebbségek szomorú helyzetét tárják a világ közvéleménye elé. Ettől az elgondolástól azonban úgy Wilfan elnök, mint Ammende nagyon idegenkedtek... Egy éjjeli eszmecserekn azonban a Jardin Public fái alatt meggyőzhette, hogy komolyan elszántak vagyunk a kongresszusok elhagyására, ha a jelzett irányban előrehaladást nem látunk.” Jakabffy Elemér: *Adatok családunk történetéhez*. XII. rész 28-29. (Kézirat.) Teleki László Alapítvány Közép-Európa Intézet Könyvtára.
 - 24 Ammende, Ewald (Red.): *i. m.* A magyar kisebbségek helyzetjelentései magyarul is megjelentek a *Magyar Kisebbség* 9. 17. (609-648.), 19. (685-705.) és 22. (801-823.) számában.
 - 25 Estelrich, Juan (1896-1966). Katalán író és politikus. Humanista. Fontos politikai és kulturális tisztségek betöltője. Az UNESCO egyik spanyolországi delegátusa.
 - 26 Az előkészítő bizottság első közleményei a Lugoson megjelenő, Jakabffy Elemér által szerkesztett *Glasul Minorităților*ban jelentek meg. 1927-től a bizottság már saját időszaki kiadvánnyal rendelkezett, mely szabálytalan időközönként jelent meg *Mitteilungen der Geschäftsführung des Ausschusses des Europäischen Nationalitätenkongresses* címmel. Bécsben jelent meg a Wilhelm-Braumüller-Verlagnál. 1930-tól a bulletin havonta jelent meg hektografálva *Presse-Wochenschau zur Nationalitätenfrage* cím alatt. A nemzetiségi kongresszus főtitkári hivatala adta ki. 1933-tól a bulletin új címe (1937. júniusig) *Europäische Nationalitätenkorrespondenz*. Kelmes, Erwin: *i. m.* 67.
 - 27 A kisebbségi panasz eljárás rendszerét részletesen tárgyalják Balogh Arthur: *i. m.* 271-288.; Buza László: *A kisebbségek jogi helyzete*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia 1930. 152-232.
 - 28 1920. október 25-én, a tanács ülésén a következő határozatot fogadták el Hymans, Belgium képviselője javaslatára: „Abból a célból, hogy a tanács tagjai azon jogának és kötelességének gyakorlása, mely a kisebbségek védelmére vonatkozik, megkönnyebbíttessék, kívánatos, hogy az elnök s az általa kijelölendő két tag minden esetben megvizsgáljanak a Nemzetek Szövetségéhez benyújtott minden olyan panaszt vagy közlést, mely a kisebbségi szerződések valamely rendelkezésének megsértéséről vagy megsértésének veszélyéről szól.” In: Buza László: *i. m.* 159. A bizottságnak kettős funkciója volt: döntött a beérkezett panasz elfogadhatóságáról, amennyiben az érdekelt állam az ellen bármilyen okból ellenvetést tett, valamint a panasz és az érintett állam észrevételei alapján eldöntötte, hogy szükséges-e felhívni a tanács figyelmét a panasz tárgyát képező sérelemre.
 - 29 A Népszövetség Főtitkári Hivatalának keretében működött. A közigazgatási osztállyal együtt a főtitkárság külön szekcióját alkotta. A két osztály közös igazgató vezetésével, de önálló apparátussal működött. Az osztály nem volt külön szerv, a főtitkár hatáskörébe tartozó adminisztratív jellegű feladatokat végzett. Nem volt önálló hatásköre, de fontos szerepet játszott a kisebbségi ügyek tárgyalásának előkészítésében, mivel főleg ő szolgáltatta a panaszok elbírálásához szükséges bővebb információkat a Háromas Bizottság és a tanács számára. Ezért feladatai közé tartozott a kisebbségek helyzetére vonatkozó anyagok (panaszok, cikkek, kormánynyilatkozatok stb.) gyűjtése az egyes országokban. Ezekből külön bulletineket adott ki az osztály képviselőinek. A kisebbségi osztály tisztviselői a kisebbségi szerződést kötött államokban - az államok meghívására - helyszíni tanulmányutakat szerveztek Buza László: *i. m.* 187-188.
 - 30 A Népszövetség Tanácsának felkérésére a bíróságnak az adott ügyel kapcsolatban véleményező jogköre volt, amely azonban a tanácsra nézve nem volt kötelező erejű. Fontosabb volt azonban, hogy a kisebbségi szerződések értelmében a bíróság döntéshozó jogkörrel bírt, ha a szerződések értelmezésében véleménykülönbség merült fel az érdekelt állam és valamelyik tanácstag között. A kérdést a tanácstag kérésére a bíróság volt hivatott végérvényesen eldönteni. A rendszer nagy hiányossága volt, hogy a bírósági eljárás csak tanácstag kérésére indulhatott meg. Kisebbségi ügyekben a bíróság véleményét mindössze hét esetben kérték ki - ekkor sem döntést, csupán jogi állásfoglalást vártak tőle.
 - 31 Interparlamentáris Unió (*Union Interparlementaire*): a különböző államok törvényhozásából alakult nemzetközi szervezet. Angol és francia tagok alapították 1888-ban Párizsban. Székhelyét később Genfben tette át. Nemzeti tagozatait az interparlamentáris csoportok. 1939-ben már ötezer parlamenti képviselő tagja volt, 32 csoportban. Nemzetközi ülései, az Interparlamentáris Konferenciák évenként üléseztek. 1922-től foglalkozott a kisebbségi kérdéssel.

- 32 Népszövetségi Ligák Világszövetsége (*Union Internationale des Associations pour la Société des Nations*): a Népszövetség Egyezségokmányában lefektetett elvek társadalmi úton való népszerűsítésére alakult egyesület. Székhelye Brüsszel volt. A szövetség 1922-től kezdve foglalkozott a kisebbségi kérdéssel. 1923-tól állandó kisebbségi bizottsága volt. A kisebbségi kérdéssel foglalkozó szervezetek közül egyedül ez állt bizonyos fokú hivatalos kapcsolatban a Népszövetséggel.
- 33 Nemzetközi Jogi Társaság (*International Law Association*): a nemzetközi köz- és magánjog tanulmányozására, fejlesztésére s a jogi konfliktusokban javaslatok kidolgozására 1873-ban Brüsszelben alakult szervezet. Legfőbb szervei a kétévenként összeülő közgyűlés és az ülésszakok közt az ügyeket vivő végrehajtó tanács.
- 34 Nemzetközi Jogi Társaság (*Institut de Droit International*): a nemzetközi jog művelésére 1873-ban alakult tudományos társaság. Székhelye Genf. A tagok által választott 60 rendes és 60 levelező tagja van. Általában kétévenként tart ülésszakot. Ügyeit az ülésszakok között az elnök és a főtitkár viszi.
- 35 Lásd a VII. kongresszus 3. határozatának 7. pontját.
- 36 1929. június közepén rendezték meg Varsóban a külföldi lengyelek első kongresszusát, melyre 18 országból érkeztek delegáltak. A külföldi lengyelek második kongresszusán, 1934-ben alakult meg a Lengyelek Világszövetsége.
- 37 Lásd a VI. kongresszus 2. határozatát.
- 38 Lásd a IX kongresszus 5. és a X. kongresszus 2. határozatát.
- 39 Lásd a X. kongresszus 7. határozatát.
- 40 Lásd a XI. kongresszus 2. határozatát.
- 41 Lásd a VII. kongresszus 3. határozatát.
- 42 Bár az I. kongresszus 2. határozatában a kulturális autonómiában látta a kisebbség és a többség tagjai együttműködésének biztosítékát, a II. kongresszus az egység megőrzése érdekében az I. kongresszuson hozott határozatot úgy módosította, hogy a kulturális autonómia helyett a kulturális fejlődés szabadságát hangsúlyozta. Külön kiemelte, hogy „nemzetiségi kulturális autonómia, illetve az annak megfelelő más szervezetek megalakítása csakis a kisebbségek egyetértésével történhet”. II. kongresszus. 1. határozatának 1. pontja.
- 43 A kongresszus a frízeket arra való hivatkozással nem vette fel tagjai sorába, hogy azok a német nép egyik törzsét képezik. A németországi dánokkal, lengyelekkel és szorbokkal szolidaritást vállaltak a lengyel csoportok is, és a továbbiakban ők is távol maradtak a kongresszustól.
- 44 Motzkin, Leo (1867-1933). Franciaországban élő, nagy tekintélyű cionista zsidó politikus. Részt vett a versailles-i és saint-germaini békekonferenciákon. Mint a *Comité des Delegations Juives* elnöke kitűnő kapcsolatokkal rendelkezett Genfben. A szervezetet is ő alapította, először főtitkára, majd elnöke volt. Az Európai Nemzetiségi Kongresszusok egyik alelnöke.
- 45 Roth, Hans Otto (1890-1953). Romániai német kisebbségi politikus, jogász. 1919 és 1940 között a német kisebbség képviselője a bukaresti kamarában. A román kormánnyal való együttműködés híve. 1931-34 között az Európai Német Népcsoportok Szövetségének elnöke. 1934-ben, tiltakozásul a nemzetiszocialista zsidóüldözés ellen, visszalép az elnöki tisztségtől. 1943-ban demonstratívan kizárják a népcsoportból, mivel „semmit sem tanult a nemzetiszocialista forradalomból”.
- 46 Galántai József: *i. m.* 167.
- 47 In: Galántai József: *i. m.* 169.
- 48 Ammende helyett a főtitkári teendőket ettől fogva a szintén balti német (észtországi) Uexküll-Güldenband báró látta el.
- 49 A kongresszus egyik legfelkészültebb és legbefolyásosabb politikusa, Paul Schiemann is - betegsége mellett - elsősorban emiatt nem vett részt a későbbiekben a szervezet munkájában.

FÜGGELÉK

DR. EWALD AMMENDE

Az európai nemzeti kisebbségek képviselői számára rendezendő konferencia szükségességének indokai, irányelvi és programja

A. Indokok

1. Ez a konferencia azon az új helyzeten alapul, mely az észtországi kisebbségi autonómia¹ megvalósítását napirendre tűzte. E konferencia már nemcsak panaszok orvoslásával és elméleti kérdések mérlegelésével foglalkozhatna, hanem immár a tényleges lehetőségekkel is. Taktikailag az észtországi autonómiának köszönhetően - most sokkal nagyobb esélyünk van a sikerre, mint eddig.

2. Egyre nyilvánvalóbb, hogy a Népszövetség Titkárságának munkája, amely ma olyannyira ki van szolgáltatva a kérdésben érdekelt többségi népek nyomásának, amelyek a kisebbségeket egyoldalúan üres propagandával és államellenes tevékenységgel vádolják, csak úgy lehetne eredményes, ha a kisebbségek zárt és jól szervezett mozgalomban a világ közvéleménye elé lépnének. Ez megerősítené a Népszövetségben a nemzetek közötti béke érdekében működő elemek pozícióját, s ennek ügyünkre nézve természetesen különlegesen nagy jelentősége lenne.

3. Egy sor olyan országban, amelyet nem kötnek kisebbségi szerződések - így például Olaszországban és Spanyolországban -, a kisebbségek helyzete napról napra romlik, mivel ezekben a kisebbségek nyílt, azaz hivatalos elnyomtatása folyik. Ezen országok kisebbségeinek csak akkor lehet segíteni, ha a kisebbségvédelem általánosan elfogadottá válik, és széles körben megtárgyalásra kerül.

4. A konferencia gyors összehívásának legfőbb oka mégis az a tény, hogy most különböző államok előkészületeket tesznek arra, hogy a következő közgyűlésen, a kisebbségi jog általános elfogadtatásáról szóló vita alkalmával a kisebbségi jognak mint olyannak a létezését kétségbe vonják; így például a lengyel képviselők nemrégiben kinyilvánították, hogy ősszel javaslatot szándékoznak beterjeszteni arról, hogy a kisebbségi jogok tekintetében minden államra azonos kötelezettségek vonatkozzanak- legyen bár szó a kisebbségi jogok általános elfogadtatásáról, akár eltörléséről. Ha nem feltételezhető is, hogy Lengyelországnak, Jugoszláviának és a többi érdekelt hatalomnak sikerül a kisebbségvédelmi kötelességei alól kibújni, ám ha maguk a kisebbségek semmit sem tesznek jogaik érvényesítéséért, akkor a ma érvényben lévő kisebbségvédelmi szerződések is erősen csorbulhatnak.

5. További ok a kisebbségek Népszövetség melletti világos kiállításának szükségessége. Az érdekelt kormányok minden olyan megállapítását, mely szerint a kisebbségek tevékenysége nem építő jellegű, azaz a kisebbségek az európai kultúra fejlődésében nem működnek aktívan közre, úgy kellene megcáfolni, hogy a cáfolat szigorúan és a legnagyobb határozottsággal a népszövetségi határozatok talaján álljon. Egy ilyen jellegű zártkörű gyűlésnek épp a jelen pillanatban lenne nagy jelentősége, mikor a helyzet sok helyen kielezett.

6. Továbbá figyelembe kellene venni, hogy a jelen pillanat pszichológiailag is kedvező európai kisebbségi konferencia rendezésére, míg a jövő év talán már nem lesz az. Tartani lehet attól, hogy abban az esetben, ha az egymással határos európai hatalmak között minden-ma még függőben lévő-viták kérdésben megállapodás jön létre, akkor azok az eddigienél sokkal nagyobb határozottsággal szállnának szembe a kisebbségek minden jogos követelésével és kívánságával. (Itt az állam szuverenitásáról vallott felfogásuk a tét.) Az ellenállás, amelybe közös fellépés esetén a kisebbségek ütköznenek, a jövőben valószínűleg még sokkal nagyobb lenne, mint manapság.

B. Program

1. Először is nyilatkozatot kellene eljuttatni Svájcba, amely egyfelől mindenkor messzemenő vendégbarátságot tanúsított az elnyomott nemzetiségek tagjai iránt, másfelől maga is a nemzetiségi kérdések megoldásának egyik lehetőségét példázza.

2. Továbbá bizalmat kellene szavazni a Népszövetségnek - esetleg felhívással egybekötve. Ebben egyes kisebbségek utalhatnak a Népszövetség alapszabályának 19. paragrafusára,² azaz ki kellene jelenteniük, hogy tartózkodnak az önkényességtől, mert ebben az összefüggésben a cselekvés (a békét veszélyeztető okok megszüntetése) a Népszövetség feladata, nemcsak elméleti, hanem gyakorlati kötelessége is.

3. További pontként jöhetne szóba a kisebbségi jog általános elfogadtatásáról folytatott elvi vita - legyen bár szó kivételes jogról, vagy mindenkire és minden esetben érvényes jogi alapelvről. Itt a harmadik közgyűlésnek abból a határozatából kellene kiindulni, mely a kisebbségi szerződések határozatait mindenkire nézve erkölcsileg kötelező erejűvé nyilvánította.³ A kisebbségvédelem általános elfogadtatása mellett leglényegesebb érv az a tény lehetne, hogy sok többségi nép - olyanok, amelyek érintettek a kisebbségvédelmi szerződésekben - úgy tekint a kisebbségvédelemre, mint egyoldalú kötelező feladatra, és ezért nem érez e szerződések betartására belső késztetést. Pedig kézenfekvő, hogy ebben a kérdésben a kisebbségek és a szerződéssel kötelezett többségi népek között bizonyos érdekközösség áll fenn, politikailag és taktikailag egyaránt. Ebben a kérdésben a kisebbségek a többségi nemzetek érdekeinek képviselői lehetnének.

4. Ebben az esetben viszont rendkívül fontos lenne a kollektív kisebbségi jogok kérdése is. Le kell szögezni, hogy a kisebbség nemcsak minden egyes tagjának védelmét igényli nyelvének, vallásának gyakorlásában stb., hanem kollektivitásának, azaz individuális közösségi életének védelmét is. A kisantant és a versailles-i béke jogi alapelveivel teljesen új koncepciót kellene szembehelyezni, melynek aztán végül el kellene vezetnie a területi, illetve a személyi autonómia követeléséhez, sőt egyes esetekben a határok Népszövetség általi revíziójához is. Ezzel összefüggésben megfelelő hangsúlyt kellene helyezni Észtország példájára, s ezt követően minden csoport külön megfogalmazhatná, hogy ő milyen követeléseket tart szükségesnek kollektivitása megőrzése érdekében ezeknek a követeléseknek azonban, mint említettük, összhangban kellene állniuk a Népszövetség alapszabályával.

5. A fent említett pont után egészen általánosan meg lehetne tárgyalni, illetve határozatot lehetne hozni arról, hogy minek kellene ahhoz történnie, hogy kisebbségjogi területen a jövőben minden munka lehetőleg összehangoltan és sikeresen folyjék. A kérdés tárgyalásának azonban semmi esetre sem szabadna oda vezetnie, hogy a konferencia a kisebbségjogi kérdések speciális kongresszusává váljék.

6. Külön pontként lehetne tárgyalni a Népszövetség Titkárságához fűződő kapcsolatot, illetve annak kívánatos voltát, hogy a testületben olyan hivatalnokok is dolgozzanak, akik kisebbségi sorból származnak, továbbá a panasz eljárás javításának szükségességét. Ebből az alkalomból bizalmat lehetne nyilvánítani a hágai Állandó Nemzetközi Bíróság⁴ iránt.

7. Különösen fontos lenne, hogy a konferencia állást foglaljon néhány olyan kérdésben, amely a kisebbségvédelmet ugyan nem érinti közvetlenül, de a nyilvánosságot fölöttébb érdekli, és a kisebbségek számára is rendkívüli jelentőségű. Erre azért van szükség, hogy dokumentáljuk: a kisebbségek nemcsak saját ügyeik iránt mutatnak érdeklődést, hanem ugyanilyen mértékben az általános európai kérdések tárgyában is. Itt mindenképp a biztonsági garancia-egyezmény kérdéséhez kapcsolódó állásfoglalásról lehetne szó, mert hogy a genfi jegyzőkönyv mai formájában elfogadhatatlan, az nem is lehet kérdéses. A kisebbségek részéről nyomtatékosítani kellene, hogy az ilyen biztonsági megállapodás megkötésének egyik leglényegesebb előfeltétele a kisebbségvédelem általános elfogadtatása és továbbfejlesztése. Ezzel kapcsolatban különös figyelmet kellene szentelni annak a ténynek, hogy szomszédos államok háborítja esetén a legtöbb kisebbség különösen nehéz helyzetbe kerülne (így például Lengyelország és Csehszlovákia, Jugoszlávia és Románia, illetve Magyarország közötti háború esetén németek harcolnának németek ellen).

Éppen ezért a nemzeti kisebbségek különösen érdekeltek abban, hogy az államok közötti esetleges véleménykülönbségek ne vezessenek háborús konfliktushoz, mint ahogy abban is, hogy az európai nézeteltérések rendezése lehetőleg békés úton történjék. Hiszen hogy mi vár a kisebbségekre háború esetén, azt a világháború már bebizonyította.

8. Különösen behatóan kellene tárgyalni ezek után azt a kérdést, hogy hogyan lehet az egyes nemzeti kisebbségi csoportok közötti jó viszonyt tartósítani. Bebizonyosodhatna, hogy az évente megrendezett és jól előkészített európai kisebbségi konferencia a vélemények kicserélésének és az általános kérdésekben való egységes állásfoglalás kialakításának leghatékonyabb eszköze. Ennél szorosabb összefogás, illetve rendszeresebb és mélyebb kapcsolat kialakítása az egyes európai kisebbségi csoportok között - tekintettel azok sokféleségére - egyelőre valószínűleg nem lenne ajánlatos.

9. A napirend fontos pontját kellene képezni a szovjet-országi nemzetiségi politika és az európai államok számára abból adódó konzekvenciák megvitatásának.

10. A konferencia berekesztése előtt köszönetet kellene mondani a Népszövetségi Ligának⁵, az Interparlamentáris Uniónak⁶, valamint minden olyan nemzetközi szervezetnek, amely eddig a kisebbségi problémával foglalkozott.

C. Nehézségek

1. Ismeretes, hogy az egyes nemzeti csoportok céljai jelentősen különböznek egymástól (egyeseknél kulturális autonómia - másoknál a határok megváltoztatása). Ez okból fontos lenne már a konferencia kezdete előtt tárgyalási platformot kialakítani azért, hogy biztos legyen: a konferencia alatt nem válnak el egymástól élesen a nézetek. A platformnak a népszövetségi alapszabály határozatai alapján kellene állnia, amelynek mint azt fentebb említettük - 19. paragrafusa tartalmaz egy olyan pontot, mely az ellentétek áthidalásának kiindulópontjává mindenki által elfogadható. Ez a paragrafus ugyanis a határok revíziójára törekvő csoportoknak is megadja a lehetőséget arra, hogy a Népszövetség alapszabályához lojálisak legyenek.

2. A legnagyobb nehézséget valószínűleg az egyes kisebbségi csoportok között hirtelen kipattanó nemzeti ellentétek leküzdése okozhatja. A tapasztalatok alapján mégis feltehető, hogy a csoportok között olyan nagy a kisebbségi érdek-azonosság, hogy az ellentéteket még a konferencia előtt maradéktalanul tisztázni lehetne, és olyan programban lehetne megegyezni, amely nem hagy teret az ilyen problémák számára. A közvetítés az olyan kisebbségi csoportok feladata lehetne, amelyek az adott nemzeti ellentétben mindkét érintett nemzetiséghez közel állnak (így például az olaszországi szlovének vezetője, aki, mint ismeretes, az ország német kisebbségével azonos oldalon áll, közvetíthetne a szláv és a német csoportok között).

3. Továbbá számolni kell azzal, hogy a konferenciát egyesek szeretnék kizárólag a legyőzött népek ügyének feltüntetni. Ez nem sikerülhet, ha a találkozón valóban minden nagy európai kisebbségi csoport részt vesz. Így kiderülne, hogy a kisebbségi kérdés ma a szó valódi értelmében éppúgy német, mint szláv, éppúgy latin, mint magyar probléma, s e nemzeti csoportok mindegyikének alapjában véve azonos érdekei fűződnek kulturális sajátosságaik szabad fejlődéséhez. A konferencia sikerének tehát az az előfeltétele, hogy ott lehetőleg minden nagy nemzetiségi csoport képviseltesse magát.

4. További nehézségek származhatnának abból, hogy ki küldhet delegáltakat a konferenciára. De azok a tapasztalatok, melyeket a német kisebbségek összejöveteleik szervezésével kapcsolatban szereztek, azt mutatják, hogy ez a kérdés leginkább úgy oldható meg, ha a konferenciára a kisebbségek nagy politikai és társadalmi

szervezetei küldik el képviselőiket. Azonban nem lenne tanácsos parlamenti képviselőkre szűkíteni a résztvevők körét, mert sok kisebbségnek egyáltalán nincs képviselője országá parlamentjében, és mert egyes kisebbségi szervezetek esetleg volt képviselőket vagy más személyiségeket akarnak delegálni. Mindenesetre fontos, hogy ne csak jogi tanácsadók, szakértők stb. gyűljenek össze, hanem a kisebbségek legitím képviselői is. Azok a kisebbségek, amelyeknek egyáltalán nincsenek szervezetei, s ezért akaratauk kinyilvánítására sincs lehetőségük, nem képviselhetik magukat a konferencián.

5. A tárgyalási nyelvvvel kapcsolatban felmerülő nehézségeket azáltal lehetne feloldani, ha egy germán, egy latin, egy szláv nyelv (mondjuk, a német, a francia, az orosz), és szükség esetén a magyar is hivatalos tárgyalási nyelv lenne, de adva lenne a lehetőség arra is, hogy a tárgyalás csak kétnyelvű legyen: például német és francia.⁷

D. A konferencia előkészítése és gyakorlati megvalósítása

I Kézenfekvő, hogy az első európai kisebbségi konferencia sikerének legfontosabb előfeltétele a gondos előkészítés. Az előkészítésnek nagyjából a következőképpen kellene történnie.

1. Legelőször is a nagy nemzeti csoportok néhány bizalmi emberének kapcsolatba kellene lépnie egymással, hogy megállapítsák, milyen körülmények között, milyen programpontok nehézségeit lehetne elhárítani, s ezzel a legjelentősebb csoportok részvételét biztosítani, hogy a konferencia egyáltalán létrejöhessen. Aztán a megbízottak mindegyikének érintkezésbe kellene lépnie a hozzá közel álló kisebbségi csoportokkal, hogy megállapítsa: mennyiben lehet a tárgyalásokhoz az ebben az emlékiratban felvázolt irányelvek szerint közös platformot találni. Ha bebizonyosodna, hogy arra az eredményre jutottak, miszerint a kongresszus megszervezhető, és azt a legtöbb kisebbségi csoport a velük közölt irányelveknek megfelelően kívánatosnak tartja, csak akkor következhetne a második, a döntő lépés: az előkészületek.

2. A nagy nemzeti kisebbségi csoportok képviselőinek az előkészítő összejevetelen⁸ végérvényesen meg kellene állapodniuk azokban az irányelvekben, amelyek mentén a konferencia haladhatna. Ehhez a genovai konferencia⁹ megfelelő mintául szolgál:

le kell fektetni bizonyos megállapodásokat, amelyekhez minden, a konferencián részt venni kívánó kisebbségnek tartania kell magát. Például meg kellene egyezni abban, hogy minden olyan csoport, amely nemcsak az autonómiát, hanem végcélként a határok felülvizsgálását is követeli, a konferencián a Népszövetség alapszabályának 19. paragrafusára helyezkedjék. Továbbá, hogy minden nemzeti polémia és agresszivitás a résztvevők között ki van zárva. Másodszor, meg kellene egyezni a kongresszus összehívásának módjáról, annak minden részletéről. Itt külön ki kellene hangsúlyozni, hogy az összehívást az összes nagy nemzeti csoportnak egyidejűleg kell kezdeményeznie. Harmadszor, meg kellene egyezni, a már említett irányelveknek megfelelően, a konferencia minden napirendi pontjáról és azok részleteiről, s főleg pontosan meg kellene jelölni az összejevetel helyét, tárgyalási nyelvét és időpontját.

3. Az előkészítő összejevetel munkájának befejezése után minden szóba jöhető kisebbségi csoport meghívása mellett értesíteni kellene a Népszövetség Titkárságát, a Főtitkári Hivatalt, az Interparlamentáris Uniót, illetve a Népszövetségi Ligákat, valamint - ha Genfet választanák a konferencia színhelyéül - a svájci szövetségi kormányt. Már ma is megállapítható, hogy az említett szervezetek mértékadó köreivel való privát kapcsolatfelvétel azt mutatta, hogy azok a kisebbségi konferencia megvalósulását - az előkészítésben felvázolt előfeltételek mellett - hasznosnak és szükségesnek ítélik.

II. A konferencia megvalósítása és szervezete a legutóbbi nemzetközi konferenciák, valamint a genfi népszövetségi gyűlések tapasztalatai alapján, nagyjából a következőképpen képzelhető el.

1. A konferencia helyéül csak Genf jöhet szóba, mivel itt van a Népszövetség és a nemzetközi szervezetek székhelye, és ez a sajtót, valamint a nyilvánosságot tekintve a nemzetközi visszhang kiváltására a legalkalmasabb hely a világon. Genf ma Európa legsemlegesebb városa, maga a Svájci Államszövetség is szívesebben látná a kisebbségi konferenciát Genfben, mint az ország más részén.

2. A konferencia időpontját rövidebbel a genfi népszövetségi közgyűlés összeülése előtti időre lehetne kitűzni, esetleg még jobb lenne a Népszövetség ülése alatti idő, mert nagy jelentősége lenne, ha a közgyűlés egyes delegátusai készek lennének konferenciánk álláspontjait és határozatait érveléssel felhasználni, mint ahogy annak is, ha a Népszövetség közgyűlésén bizonyos kérdések tárgyalása a mi kisebbségi kongresszusunk létrejöttének jegyében zajlana. Azért lenne különösen ajánlatos a népszövetségi közgyűlések alatti idő (tehát szeptember közepe, illetve vége), mert ez idő alatt a sajtó képviselőinek százai - a legjelentősebb újságok tudósítói - jönnek Genfbe, akik kisebbségi konferenciánk megvalósulása esetén annak hírért természetesen elvinnék a világ minden tájára (itt meg kell jegyezni, hogy a Genfben érkező sajtótudósítók közül sokan komoly politikusok, akik nagy érdeklődést és megértést tanúsítanak a nemzetiségi kérdés iránt). Természetesen fontos lenne, hogy megkönnyítsük a sajtó képviselőinek munkáját, mint ahogy az is, hogy figyeljünk a Népszövetség ülésén az ezzel kapcsolatban szerzett tapasztalatokra. Mindenesetre kétség sem férhet ahhoz, hogy konferenciánk sikere esetén annak hordereje nagy részben a világ különböző országainak nagy és tekintélyes lapjait képviselő újságírók objektív tudósításától függ. Ha a genfi népszövetségi közgyűlés időpontja mellett

döntենék, akkor leginkább a plénumon való általános vita lezárulása utáni és a záróülések kezdete előtti napok jöhetnének szóba, tehát az az idő, amikor a munka főleg a bizottságokban zajlik.

3. A tárgyalási nyelvek - mint már említettük - a nagy nemzeti csoportok nyelvei lennének, de nem hivatalosan meg lehetne egyezni kevesebb nyelv használatában is. Minden képviselő használhatná anyanyelvét is, de a fordításról neki magának kellene gondoskodnia. Különösen fontos a konferencia plenáris és bizottsági ülésekre való felosztása. A nagy nyilvánosság számára csak az általános kérdésekkel nagyon feszes program szerint foglalkozó plenáris ülések lennének nyilvánosak. Egyedül itt lehetne szó a beszédek rendszeres, hivatalos nyelvekre történő (esetleg rövidített) fordításáról. Az összes többi munkát a bizottságokban végeznék, ahol a vita természetesen sokkal kevésbé lenne formális, sokkal kötetlenebbül folyhatna.

4. Természetesen rendkívül sok függ a konferencia titkárságának teljesítményétől. Ez mindenekelőtt a népszövetségi közgyűlés titkárságának tevékenységét veszi mintául, vagyis gondoskodnia kell mind a határozatok írásbeli terjesztéséről, mind a jó kapcsolatok fenntartásáról általában a delegáltak között, és mindenekelőtt a sajtóval.

5. A konferencia finanszírozását - nagyságának és jelentőségének megfelelően maguknak a kisebbségi csoportoknak kellene megoldaniuk paritásos alapon.¹⁰ De már ma is látható, hogy többé-kevésbé általános részvétel esetén a konferencia egyes csoportokra eső tényleges általános költségei (terembér stb.) viszonylag alacsonyak lennének. Tárgyalási helyként, illetve teremként a nagy genfi középületek egyike jöhetne szóba (a Népszövetség ülése alatt talán az Athenaeum, egyébként pedig a Reformationssaal).

E. Résztvevők

I A konferencia résztvevőiként elsősorban az európai kontinens nagy nemzeti csoportjainak képviselői jönnének számításba, akiket származásuk alapján nagyjából a következőképpen lehetne csoportosítani.

2. *GERMÁNOK*: a) *németek* - Lengyelország, Észtország, Lettország, Litvánia, Oroszország, Jugoszlávia, Románia, Magyarország, Csehszlovákia, Olaszország, Dánia; b) *svédek* - Észtország, Finnország (az utóbbi kisebbség, tekintettel a finn államban uralkodó rendezett nemzetiségi viszonyokra, a kisebbségi konferencia szempontjából aligha jön számításba);¹¹ c) *dánok* - Németország. 2. *LATINOK*: a) *katalánok* - Spanyolország; b) *románok* - Jugoszlávia. 3. *SZLÁVOK*: a) *oroszok* - Észtország, Lettország; b) *fehéroroszok* - Lengyelország; c) *ukránok* - Lengyelország, Románia, Csehszlovákia; d) *lengyelek* - Németország, Lettország; e) *szlovének* - Olaszország, Ausztria; f) *csehek* Ausztria; g) *szlovákok* - Csehszlovákia, Magyarország, Jugoszlávia¹². 4. *MAGYAROK*: Jugoszlávia, Románia, Csehszlovákia. 5. *LITVÁNOK*: - Lengyelország.

11. A konferencián való részvétel szempontjából esetleg szóba kerülhetnének még - erről mindenesetre külön határozatot kellene hozni - a speciális viszonyokat felmutató balkáni népcsoportok, valamint a zsidók, akik ugyancsak különleges helyzetben vannak. Ami a zsidókat illeti, meg kell jegyezni, hogy ők csak egyes államokban szerveződtek kisebbséggé, és különböznek környezetüktől tisztán nemzeti alapon. Ezért adott esetben a konferencián való részvételt tekintve csak ez utóbbi államok zsidó csoportjainak képviselői jöhetnének szóba.

1. *makedónok*, illetve *bolgárok*¹³ - Jugoszlávia, Románia, Törökország; 2. *görögök* Törökország¹⁴- 3. *törökök*¹⁵ - Görögország, Bulgária, Románia; 4. *zsidók* - Románia, Magyarország,¹⁶ Jugoszlávia,¹⁷ Lengyelország, Litvánia, Észtország, Lettország.

F. Jelentősége

1. A konferencia az egyes kisebbségi csoportok számára mindenekelőtt az értékes véleménycsere lehetőségét kínálja, és hasznos új szempontokat hozna. Továbbá erősítené a kisebbségi csoportok közötti szolidaritást, és mindenekelőtt új ösztönzést jelentene a kisebbségi jog fejlődéséhez. De eltekintve ettől az inkább speciális vonatkozástól, a konferenciának általában véve is nagy európai, illetve világpolitikai jelentősége lehetne.

2. A konferencia kétségkívül erősítené a népszövetségi eszmét, és hozzájárulna ahhoz, hogy a genfi szövetség valóban semleges szervezetté váljék, mivel a kisebbségi képviselők állásfoglalásai számos esetben sokkal szabadabbak lehetnének, vagyis sokkal kevésbé befolyásolnák bizonyos politikai-állami szándékok, amelyek - mint ahogy az ismeretes - gyakran akadályozólag és gátlólag hatnak. Egyes szempontok sokkal tisztábban juthatnának kifejezésre, és sok olyan gondolatot, melyet a Népszövetség még nem mer felvetni, a konferencia köreiből elő lehetne készíteni.

3. A konferencia létrejötté mindenekelőtt a rend új elemét hozná kontinensünk kaotikus állapotába, vagyis létrejötté a „saját szakállára” cselekvő taktika megnehezítését, másfelől sok kisebbségi kérdés megoldásában a legális és törvényes eljárás javuló kilátásait eredményezné. Az egymástól távol élő kisebbségek között magától értetődően csak lelki érdekközösségről - eszmei téren való együttműködésről - lehet szó, amely azonban nemcsak az ő érdekük, hanem az egész földrésze is. A különböző nemzeti csoportok között fennálló ellentéteket áthidaló európai kisebbségi konferenciának végül be kellene bizonyítania, hogy Európa népei és nemzetei között *a modus vivendi* nemcsak kívánatos, hanem lehetséges is.

Összefoglalva: ha az első európai kisebbségi konferencia sikeres lenne, és később további hasonló konferenciák követnék, akkor ezzel a nemzetközi politikában teljesen új faktor alapjai teremthetők meg. Kétség sem férhet hozzá ugyanis, hogy az európai kisebbségeknek ez a blokkja olyan szervezet lenne, amely körülbelül 50 millió ember véleményének adna hangot, méghozzá olyan emberekének, akiknek nézetei semmi esetre sem az állami szuverenitás túlértékelésén nyugszanak - ez az európai kulturális fejlődés szempontjából rendkívül jelentős lépés lehetne.

Éppen a háború utáni évek bizonyították be nekünk, hogy a Közép- és Kelet-Európában fennálló népi zűrzavarban a nemzetiségi kérdés egyedül új államhatárok megvonásával már nem oldható meg. Másként fogalmazva: földrésznünknek ezen a részén a meglévő határokat bárhogy húzzák és változtatják meg, mindenképpen emberek milliói lesznek - ha nem németek, akkor lengyelek, ha nem románok, akkor magyarok, ha nem oroszok, akkor észtek és lettek -, akiknek úgy kell életüket leélniük, hogy idegen nemzetiség tagjának számítsanak.

Korunkban a nemzetiségi probléma megoldása csak úgy lehetséges, ha átfogó, nemzetek közti kiegyezéssel az adott állam keretein belül minden népcsoport számára megadatik a lehetőség, és ezzel az alap, kultúrájának és nemzeti sajátosságainak szabad fejlődéséhez. De az államok, illetve a többségi népek és nemzetiségeik az érdekek közeledéséhez vezető útra soha nem fognak rátalálni, ha maguk a kisebbségek-a szabályozásban legérdekeltebb félként-ebben aktívan együtt nem működnek.

Ezért most rajtuk, a kisebbségeken a sor, hogy összefogjanak, állást foglaljanak, és közöljék a világgal, hogy szerintük mit kellene tenni, hogy ne kerüljön sor ismét nemzeti viszályokra és emiatt háborús konfliktusokra.

1925 nyara

JEGYZETEK

- 1 Lásd a bevezetés 7. jegyzetét.
- 2 Lásd a bevezetés 13. jegyzetét.
- 3 A Népszövetség III. közgyűlésének 1922. szeptember 21-i határozata kifejezte azt az óhajt, hogy a kisebbségeivel szemben minden tagállam az igazságosságnak és türelemnek azt a fokát tanúsítsa, melyet az általuk kötött kisebbségi szerződések az államokra elismernek. Ez a problémának csak formális elintézése volt, az általános elfogadtatás nem valósult meg. Balogh Arthur: i. m. 306.
- 4 Lásd a bevezetés 30. jegyzetét.
- 5 Lásd a bevezetés 32. jegyzetét.
- 6 Lásd a bevezetés 31. jegyzetét.
- 7 Lásd a bevezetés 14. jegyzetét.
- 8 1925. július 8-án tartották meg az első előkészítő ülést a magyar, német, ukrán és litván kisebbségi csoportok képviselői. Ezen a találkozón határozták el, hogy még annak az évnek az őszén meg kell tartani a kongresszust. A következő ülést augusztus 25-én tartották Drezdában. Ezen megfogalmazták az egyes csoportoknak küldendő meghívólevelek szövegét. Az előkészítő és szervezőmunkát dr. Ammendére bízták. Erwin Kelm: i. m. 55.
- 9 1922. április 10. és május 19. között Genovába összehívott nemzetközi konferencia, melyen 29 állam vett részt. A konferencia célja az első világháborút követő időszak gazdasági és pénzügyi vonatkozásainak megvitatása volt.
- 10 Lásd a bevezetés 15. jegyzetét.
- 11 Finnországban az államnyelv a finn és a svéd volt. Ahol a kisebbség aránya nem érte el a 10%-ot, ott egynyelvű közigazgatási egységeket hoztak létre. Ha ez az arány nagyobb volt, akkor a közigazgatási egységet kétnyelvűnek nyilvánították. A hivatalok egymás közötti érintkezésében használt nyelv az adott közigazgatási egységben élő többség nyelve lett. A finn hadseregben a polgárok olyan csapatoknál teljesítettek szolgálatot, ahol a velük azonos nyelven beszélők voltak többségben (a vezénylési nyelv a finn volt). A balti-tengeri, 1809-ben Finnországgal együtt Oroszországhoz kerülő, 95%-ban svédek lakta Aland-szigeteket a Népszövetség 1921-ben Finnországnak adta. Ennek feltételeként a szigetek külön parlamentet és kormányzót kaptak. A finn kormány vállalta, hogy tiszteletben tartja és megőrzi a svéd nyelvet, kultúrát és hagyományokat, a svéd kormány pedig ennek fejében lemondott a szigetekre vonatkozó igényéről.
- 12 A jugoszláviai szlovák kisebbség nem lett tagja a kongresszusnak.
- 13 A makedónoknak, illetve a törökországi bolgároknak nem voltak képviselőik a kongresszusokon.
- 14 Nem képviseltették magukat a kongresszuson.
- 15 Egyik török csoport sem vett részt a kongresszus munkájában.
- 16 A magyarországi zsidó kisebbség nem képviseltette magát a kongresszuson. 17 A jugoszláviai zsidók sem képviseltették magukat.

FERENC EILER

International Minority Congresses between the two World Wars

The only international organization of the interwar history of the European organized national minorities was formed - though never legally recognized by the League of Nations - in Geneva in 1925 after the collaboration of the minority groups. Through its 14-year-old history the European Minority Congress defined the main aims of the minority collaboration: generalization of the minority rights, achievement of cultural autonomies similar to the one in Estonia, reform of the procedure of the minority protection in the League of Nations, a wide and deep minority co-operation which was absolutely necessary to carry out the aims mentioned above.

The essay besides the description of the organizational frames examines the legitimacy and scope of the organization and the attitude of the annual congresses towards the guarantee procedure of the League of Nations, the states and the minority protection and the self-organization and national co-operation of the minorities.

The essay also treats the inner conflicts in connection with the questions of cultural autonomy and assimilation. As a result of the latter the two strongest groups of the congress, the German and the Jewish ones confronted in 1933 and the Jewish group left the congress. Together with the strengthening of the national socialist idea, in the work of the congress the radical German representatives tending towards national socialism became influential by 1937. The real importance of the congress-besides the great theoretical work - was mainly the opportunity for forming connections and for the co-operation of the different minority groups and that it called the attention of the international public opinion to the topic.

With the publication of Ewald Ammende's 1925 plan we can look into the circumstances of the birth of the organization and compare the initial aims to reality later.